

ANMELDELSER OG LITTERATURNYT

Ved amanuensis, cand. mag. H. P. Clausen, overarkivar, mag. art. Vagn Dybdahl, generalkonsul, professor, dr. phil. Troels Fink, universitetslektor, cand. mag. Tage Kaarsted, arkivar, cand. mag. Finn H. Lauridsen, amanuensis, cand. mag. Helge Paludan, amanuensis, cand. mag. Ole Karup Pedersen, dr. phil. Helge Sjøgaard, amanuensis, cand. mag. Niels Thomsen.

H. P. Clausen: Hvad er Historie? (Berlingske Leksikon Bibliotek nr. 22, 1963), 164 s.

Der er kun få danske historikere, der har beskæftiget sig med deres fags metodiske problemer. Kr. Erslev skrev enkelte teoretiske afhandlinger og udgav en meget benyttet »Historisk Teknik«, men det var netop teknik mere end teori, der optog ham. For sin tid var det et stort fremskridt. Blandt de nulevende forskere har især professor Povl Bagge interesseret sig for historiens teoretiske problemer, men en virkelig omfattende og indtrængende redegørelse for den historiske videnskabs metodiske grundspørgsmål og for de nyere synspunkter på historieforskningens teoretiske problemer har vi først fået med H. P. Clausens nye bog. Det er en begivenhed inden for faget, og bogen vil sætte spor i de kommende års uddannelse af unge historiestuderende, som H. P. Clausens egen undervisning på Aarhus Universitet allerede har gjort det. Redegørelsen er klar og i ordets bedste forstand en overlegen præstation.

Bogen falder i fire dele. Først meddeles en historiografisk oversigt, hvor læseren får et overblik over teoretiske og filosofiske betragtningsmåder på historien fra de gamle grækere til vore dage, dernæst følger en definition af historien og en karakteristik af forskningsprocessen, videre en gennemgang af problemer, der vedrører kilderne og kildekritikken og i sidste afsnit gør H.

P. Clausen sig sine tanker om teori-dannelsens plads i den historiske forskningsproces.

Den store landvinding i det 19. århundrede var kildekritikken. Den er stadig væk af den største betydning og i den historiske uddannelse må kildekritikken stadig indtage en central plads, for øvrigt kunne andre videnskabsdyrkere have godt af et elementært kursus i denne disciplin; det er så sundt at få nedbrudt troen på det trykte ord.

Man har i de senere år skærpet definitionerne i det kildekritiske begrebsapparat. Mens man i kildekritikkens første fase opnåede store resultater ved at eliminere fejl, går man nu kilderne hårdt på klingen for at finde ud af, om de rummer en tendens eller på en eller anden måde kan sættes i relation til en menneskelig hensigt.

Denne udvikling har medført, at det skel, man på Erslevs tid satte mellem, hvad man kalder samling og analyse af kilderne, og hvad der betegnes fremstilling eller syntese er faldet bort. Erslev sluttede sig til de historieteoretikere, der trak et sådant skarpt skel op mellem historieforskning og historieskrivning. H. P. Clausen går klart ind for det standpunkt, at den historiske forskningsproces er en enhed. Han formulerer det fortræffeligt med en henvisning til, at alle historikere i praksis har erfaret, hvordan kildeanalyse og sammenfatning af den indvundne viden påvirker og be-

frugter hinanden grundigt i en uafbrudt vekselvirkning. Det er meget fortjenstfuldt, at han har stillet denne erfaring op i form af et skema, der klart viser samspillet mellem historikeren og hans kilder, og skemaet giver tillige en anskuelig forestilling om, hvordan man må sondre mellem historisk virkelighed eller fortid på den ene side og historisk viden, d. v. s. hvad vi ved om fortiden på den anden. I begge tilfælde anvender vi ordet historie; i sig selv savner ordet desværre præcision.

Tidligere målte man den historiske videnskab med naturvidenskabelig målestok og følgelig kom den bestandig til kort, fordi den ikke på samme måde er eksakt, – historikeren kan ikke gøre forsøg – og fordi den ikke kan opstille love, svarende til de naturvidenskabelige. I den senere tid bliver de historieteoretiske overvejelser, som H. P. Clausen gør opmærksom på, foretaget på historiens egne præmisser.

Den tendens, der i visse kredse var fremherskende i retning af at relativere hele historien og gøre den historiske erkendelse til et subjektivt anliggende, er på retur. Med al anerkendelse af, at forskerpersonlighedens udvalg og behandling af kilder i en af den enkelte formuleret problemstilling indebærer et subjektivt element, er der dog en objektiv kerne, dels fordi vilkårlighed i udvalg af kilder ikke tillades, dels fordi enhver historiker nu nødvendigvis må respektere den kildekritiske metode, og endelig fordi hans resultater bestandig vil kunne underkastes kollegers efterprøvelse. Der citeres i Clausens bog en fysiker, som har sagt, at en videnskabelig sandhed er en påstand som offentlig er accepteret af eksperterne; denne erkendelse kan også anvendes om historiske sandheder.

H. P. Clausen er i sin fremstilling meget forsigtig med at drage vidtgående konsekvenser, han referer omhyggeligt diskussioner om divergeren-

de opfattelser om historikerens mulighed for at nå til sand erkendelse af fortidens virkelighed. På den ene side står synspunktet, at historien blot er »introduktion til vor tid«, på den anden side den tyske historiker Rankes påstand, at enhver epoke er umiddelbar for gud, d. v. s. at man kan og bør studere de enkelte historiske perioder ud fra deres egne forudsætninger uanset deres betydning set fra et nutidigt synspunkt. Der findes en lang række lignende overvejelser som H. P. Clausen på sin klare og søbre måde gør rede for; han repræsenterer på en velgørende måde den sunde fornuft og viser åbenhed over for de forskellige betragtningsmåders berettigelse. I talrige synspunkter er anmelderen enig med forfatteren, men det udelukker ikke, at bogen giver meget stof til diskussion, ja, næsten på hver side er der sætninger, man gerne så udviklet mere fyldigt. En lille antydning af, hvordan man kunne diskutere videre, kan gives med det følgende eksempel.

Det er helt rigtigt, når H. P. Clausen (s. 101) siger, at historikerne ikke er nødt til at genoplive den fortidige virkelighed i nøjagtig de samme kategorier, hvori den opfattede og beskrevet sig selv. Men det var endnu rigtigere, hvis han sagde, at det er absolut umuligt at opfylde et sådant krav, hvis det blev fremført, dels fordi historikeren er barn af sin tid, og dels fordi han både ved mere og væsentligt mindre end en med de beskrevne begivenheder samtidig person og endelig, fordi de kildeelementer eller data, der sammenfattes i en nutidig historikers bevidsthed, aldrig har været sammenfattet på nøjagtig samme måde før. I konsekvens deraf måtte man så lave lidt om på den følgende sætning »Historien vil næsten altid være mere struktureret i vor opfattelse af den, end den var, da den var levende nutid med alle muligheder åbne«. Det må være: »Historien vil altid være ikke alene mere, men også anderle-

des struktureret, end den var, da den var levende nutid med alle muligheder åbne».

Endelig er der en lille bemærkning med hensyn til definitionen af historien som videnskab.

Det er svaret på det spørgsmål, der ligger i titlen: »Hvad er Historie«. Det meddeles på s. 52 med følgende sammenfatning: »Historie er en videnskabeligt funderet opfattelse af social relevant menneskelig adfærd og ikke menneskelige forhold, som er relevante for social menneskelig adfærd, således at disse fænomener beskrives i deres tids- og stedsbetingede individualitet«. Definitionen er udarbejdet i forlængelse af den norske historiker Ottar Dahls formulering. Den vil nok have mulighed for at blive almindeligt antaget. Den eneste tilføjelse, som anmelderen kunne ønske, var ordet handling foran adfærd; således at man altså udtrykkelig sidestillede menneskelig handling og adfærd. Nu skal det straks tilføjes, at forfatteren bevidst har valgt ordet adfærd i stedet for handling, fordi adfærd også omfatter menneskelig aktivitet, som ikke i udpræget grad er formålsbestemt. Anmelderen kan ikke komme fri af den opfattelse, at »adfærd« fortrinsvis er ikke-formålsbestemt menneskelig aktivitet, og at det ville være hensigtsmæssigt at fastholde en sondring mellem den formålsbestemte og den ikke-formålsbestemte menneskelige aktivitet også i definitionen, og at det følgelig vil være rigtigt at bruge begge ord. Hvis man gør det, vil man f. eks. få en fin forbindelse til de overvejelser, forfatteren gør sig om motiv og årsag i bogens sidste del.

Det er meget interessant at følge H. P. Clausen gennem den historiske videnskabs irgange; han er en klog og omhyggelig vejleder, og i en meget tiltalende form er han suveræn i forhold til sit materiale, men – han bruger for mange svære ord.

Troels Fink.

Niels Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danmark 1241–1290. Jakob Erlandsen, samtid og eftertid. (Munksgaard, 1963). 357 s.

I middelalderens europæiske samfund gik der en dyb kløft mellem gejstligt og verdsligt. Det betød bl. a., at det enkelte menneskes øvrighed var både staten og kirken, både kongen og biskoppen, både kejseren og paven. Om grænselinjen mellem de to øvrighedsmagter opstod der ofte skærmydsler. Det kunne ikke bidrage til harmoni mellem parterne, at de udøvede deres myndighed efter to forskellige retssystemer, de enkelte landes verdslige ret og den internationale kirkeret.

Danmark danner i denne henseende ingen undtagelse. Efter vikingetidens afslutning fulgte landet hurtigt i de europæiske kulturlandes spor. Det gamle kongedømme og den nye kirke fik stadig større samfundsmæssig betydning; overvægten lå klart hos kongemagten; alvorlige rivninger mellem kirke og konge forekom i 12. årh. under ærkebiskop Eskil, men i Valdemarstiden prægedes forholdet atter af gensidig tolerance. Efter Valdemar Sejrs død 1241 gik balancen i samfundet tabt; en voldsom kirkekamp tog sin begyndelse.

Dr. Skyum-Nielsens disputats behandler denne kirkekamps første fase, hvis dominerende skikkelse er ærkebisp Jakob Erlandsen. Fremstillingen tager sit udgangspunkt i striden i 1240'erne mellem Erik Plovpenning og bisp Niels Stigsen af Roskilde og føres frem til 1290, det år, da kirkekampen gik ind i sin anden fase med Jens Grands overtagelse af ærkebispstolen i Lund.

Sin formentlig største indsats har forfatteren gjort ved grundigere end nogen tidligere forsker at sætte sig ind i den kanoniske ret. Sine kirkeretslige kundskaber synes han at udnytte i 3 planer: 1. Til at forklare en lang række kilders funktion i tilblivelsesøjeblikket. 2. Til at sammenholde de danske gejstliges kirkeretslige ved-